

KRLEŽIN RAZGOVOR O BREST-LITOVSKU (1918.) KAO APOLOGIJA OKTOBRA ILI POLITIKE PRIJATELJSTVA

SUZANA MARJANIĆ
Institut za etnologiju i folkloristiku
10000 Zagreb, Šubićeva 42
suzana@ief.hr

DOI: 10.17234/SEC.28.10
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 27. 6. 2016.
Prihvaćeno: 28. 7. 2016.

Ovaj rad nalazi se u otvorenom pristupu i može se distribuirati u skladu s odredbama licencije CC BY-NC-ND 4.0 HR

U članku nastojim detektirati Krležinu antitetičku vrtešku, da uporabim Lasićev termin, prema miru u Brest-Litovsku s obzirom na Krležin zapis, polemički disput Razgovor o Brest-Litovsku (1918). Naime, iz perspektive 1918. godine Krleža Brest-litovski mir (3. ožujka 1918.) određuje kao anticipaciju “internacionalističke solidarnosti proletarijata evropskog”, kao politički manevar pro futuro (DD2, 180). Međutim, u podrupku teksta, pisanom iz perspektive 1967. godine, kao korekciju vlastite interastralne retorike upućuje kako su se već u veljači 1918. godine “sve moskovske iluzije o generalnim štrajkovima na terenu centralnih vlasti, a naročito u Berlinu” rasplinule pod “terorom soldateske”, a “lenjinska koncepcija mira u Brest-Litovsku našla se u bezizlaznoj ulici” (DD2, 188).

Ključne riječi: Miroslav Krleža, Davni dani, Brest-Litovski mir, Prvi svjetski rat, književna i politička antropologija, politike prijateljstva

*Bodljikava prasad odbijaju da se pribiju jedno uz drugo kako bi se borila protiv hladnoće: ranjavaju se svojim bodljama. Primorani da se nanovo približe zbog hladnoće, završavaju tako što pronalaze, između privlačnosti i odbojnosti, prijateljstva i neprijateljstva, odgovarajući razmak. (Sigmund Freud, *Grupna psihoanaliza i analiza ega*, 1921.)*

Razmotrit ću Krležinu recepciju Brest-litovskog mira (2. prosinca 1917. – 2./3. ožujka 1918.), ugovora o miru sklopljena 3. ožujka 1918. između Sovjetske Rusije i Centralnih sila (Njemačke, Austro-Ugarske, Turske – Osmanskog Carstva, i Bugarske) (Usp. Mombauer 2014:57;

Crutwell 1982:479), u kontekstu njegovih dnevničko-memoarskih zapisa *Davnih dana*,¹ kao našega jedinog literarnog dnevnika iz Prvoga svjetskog rata (dakle, ne mislim ovdje, tragom zapažanja Marijana Matkovića, na ostale naše dnevnike iz Prvoga svjetskog rata s literarnim odrednicama, nego na *literarni dnevnik*) (Matković 1985:188).² Milan Vlačić (1963:588) vjeruje kako bi svaki “razgovor o Miroslavu Krleži morao (...) da započne *Davnim danima*” ili tautološki – kako su *sva* Krležina djela najavljena u njegovim *prvosvjetskoratnim* dnevnicima, a navedeno posebice primjenjuje na roman-rijeku, njegov posljednji roman *Zastave* (Ibid. 588–589).³ Tako npr. Aleksandar Šljivarić ističe da “embrionalni začetak, datum rođenja *Hrvatske rapsodije* (*Savremenik* 1917:5) treba tražiti na relaciji putovanja Zagreb – Nova Kapela – Batrina – Požega početkom travnja godine 1917.” (Šljivarić 1957:1011), što ga je zabilježio u *Davnim danima* navedene godine.

U interpretativnoj niši književne i političke antropologije, s obzirom na to da je mnogima zahvaljujući stilističkim i naratološkim interpretacijama postala zazorna (auto)biografska kontekstualizacija, i centripetalna i centrifugalna, tako da do Lasićeve *Kronologije* (1982.) nismo imali

¹ U daljnjim navodima drugog izdanja *Davnih dana* (*Dnevnik 1914–17: Davni dani I, Dnevnik 1918–22: Davni dani II*) iz 1977. godine koristim kratice DD i DD2. Dnevničko-memoarski zapisi Miroslava Krleže (*Davni dani. Zapisi 1914–1921*, Zagreb, 1956.; *Dnevnik 1–5*, Sarajevo, 1977.) obasižu vremenski raspon od 1914. do 1969. godine, dakle 55 godina autorova života.

² Ovaj članak pišem kao svojevrsnu *re-interpretaciju* vlastite interpretacije iz 2005. godine (Marjanić 2005), potaknuta nužnošću uvođenja određenih nadopuna iz retrospektive od gotovo 11 godina, u kontekstu forme *re-performansa* i izvedbenih *re-interpretacija* kakve je ponudila Marina Abramović u svom projektu *Seven Easy Pieces* (2005.).

³ U tom se smislu uspostavlja paralelizam između povijesnog i političkog horizonta Krležinih triju djela: *Davni dani: 1914.–1921./1922.* (drugo izdanje prošireno je političkim i povijesnim horizontom 1922. godine), *Deset krvavih godina. Refleksije između 1914–1924* (1924., 1937.) i *Zastave* (*Forum*, 1962.–1968.; Zagreb: Zora, 1967.; Sarajevo: Oslobođenje, 1976.), pri čemu je Ivo Frangeš odredio *Zastave* kao najautobiografskije Krležino djelo (Frangeš 1977:340). Upravo je politička antropologinja Dunja Rihtman-Auguštin ponudila prvo iščitavanje Krležine antropologije balkanskih tipova i mentaliteta, ističući kako je u *Zastavama* Krleža ostvario antropološku studiju *Balkana* i kao metafore i kao stereotipa (Rihtman-Auguštin 1997:32).

Krležinu biografiju, kontekstualiziram prvu ratnu (1914.) godinu Krležinim biografskom kronosom – Krleža ima (svega) 21 godinu, a prvi dnevnički zapis pod datumom 26. veljače 1914. svoga literarnog dnevnika *Davni dani* određuje fragmentom dramske *Salome*⁴ koja uz dramsku *Legendu* (tiskana u Marjanovićeveim *Književnim novostima* iste godine) čini Krležine prve dramske tekstove.

TRI RATA KAO KRLEŽIN RITUAL PRIJELAZA

Zamjetno je iz psihobiografske niše da pored te povijesno-globalne apokaliptične situacije Krleža započinje pisati *Davne dane* i nakon vlastitih, osobnih golgotskih scena. Naime, godina 1913. presudna je za definiranje njegova životnog hodograma kada dozrijeva zamisao o bijegu iz ugarske vojne akademije Ludoviceum. Vojnički drill u ugarskim vojnim učilištima Krleža prolazi kroz pet godina, od 1908. do 1913., od petnaeste do dvadesete godine – prvo kao pitomac Ugarske kraljevske kadetske škole u Pečuhu (1908.–1911.) a zatim kao akademik u Ludoviceumu (1911.–1913.) (Usp. Zelmanović 1987).⁵ Pored ideje bijega iz Ludoviceuma, kada shvaća u tim formativnim godinama da vojni poziv nije njegova vokacija, te, 1913., godine Krleža razvija i ambivalentan politički stav, u skladu vlastite *antitetičke vrteške*.⁶ riječ je o mješavini starčevićanske ljubavi prema Hrvatskoj i – paradoksalno – o sentimentalnoj viziji južnoslavenskog

⁴ Nije slučajno što *Davne dane* Krleža otvara fragmentom legende *Saloma* u kojoj je demaskirao, ustoličio jugoproroka Johanaana *aka* Ivana Meštrovića i njegovu maketu *Vidovdanskog hrama* (1907.–1912.). Dramu, legendu antiwildeovske inspiracije u kojoj je Vječno Žensko pobijedilo virilnu volju za moć objavljuje 49 godina nakon (*Forum*, 1963., br. 10) toga prvoga dnevničkog zapisa kojim otvara *Davne dane* (Usp. Marjanić 2005).

⁵ Krležinoj vojničkoj anabazi prethodila je još jedna osobna Golgota; naime, zbog sukoba s razrednikom Dragutinom Müllerom (Lasić 1982:62–64) u Kraljevskoj velikoj donjogradskoj gimnaziji Krleža 1906. seli u Kraljevsku veliku gornjogradsku gimnaziju. Međutim, školske se nedaće i ovdje gomilaju te sukobi s profesorima dovode do toga da po završetku četvrtog razreda odluči školovanje nastaviti u vojnoj školi te 1908. odlazi na vojno školovanje u Ugarsku (Ugarska kraljevska kadetska škola u Pečuhu) kako bi izbjegao sredinu – Zagreb – u kojoj se osjećao poniženim i uvrijeđenim nakon što je *propao* u četvrtom razredu iz tri predmeta (prema Čengić 1985:276).

⁶ Naime, Stanko Lasić antitetičnost određuje kao konstruktivno načelo Krležina književnog korpusa, ali i njegove osobnosti (Lasić 1989:39–40, 343; 1982:102).

ujedinjenja (Lasić 1982:102). I travnja 1913. godine Krleža u skladu s vizijom o južnoslavenskom ujedinjenju napušta Ludoviceum; stiže do Pariza odakle preko Marseillea i Soluna dolazi u Skoplje da se pred srpski rat s Bugarima na Bregalnici prijavi kao dobrovoljac u srpsku vojsku (Ibid. 104). Točnije, u vrijeme Balkanskih ratova (Prvi i Drugi balkanski rat, 1912.–1913.) Krleža se dva puta prijavljuje u srpsku vojsku; pritom je 1912. odbijen, a 1913. godine osumnjičen je kao austrougarski špijun i vraćen austrijskim vlastima u Zemunu.⁷ Drugi bijeg gotovo da sadrži i sekvence pustolovnog romana, što se tiče pokušaja (interpretativni modus iz autobiografske niše) spajanja sa Srbima na Bregalnici, gotovo nalik na Melanijino putešestvije s *kavaljerom* Novakom, da kontekstualiziramo navedenu anabazu i fiktivnim svjetovima Krležina prvog romana *Tri kavaljera frajle Melanije. Staromodna pripovijest iz vremena kad je umirala hrvatska moderna* (1920.–1922.). Iskustvom na Bregalnici nastaje Krležino razočaranje ondašnjim političkim konceptom južnoslavenskog ujedinjenja koje je trebala sprovesti Srbija-Pijemont: shvaća kako je bitka na Bregalnici “možda nerazmjerno tragičniji događaj od ovoga rata, kod Bregalnice ostvarilo se po drugi put ono što je proricao Dostojevski, da će se ovi balkanski seljaci poklati i pobiti do istrage ako dođu do topova!” (DD, 248). Time je Bregalnica poništila sve Krležine ideje, *iluzije* o ilirizmu, te je nasuprot austrijskom Alžiru sada spoznao južnoslavenski, srpski Alžir ekspanzionističke državne sile (Lasić 1989:104). Ukratko, lipnja 1913., nakon dva mjeseca putovanja, dolazi na Bregalnicu gdje nastaje buđenje od južnoslavenskog koncepta ujedinjenja pod jugorojalističkom vizurom

⁷ Danko-David Slović nastoji nadopuniti Lasićevo i Zelmanovićevo istraživanje o Krležinu dvostrukom bijegu u Srbiju za vrijeme Balkanskih ratova te navodi kako je riječ samo o legendi, odnosno da se radilo o špijunskoj operaciji u koju je Krležu uključio obavještajni časnik Maximilian Ronge. Među ostalim tvrdi: “U tom smislu s Krležom je obavljeno više razgovora u smislu obavještajne obuke” (Slović 2014).

Jedan od recenzenata moga članka istaknuo je potrebu za revizijom navedena Krležina *puťestvija*: “Staromodno, historiografski, moram reći da će prije ili kasnije morati doći vrijeme da se kritikom izvora propitaju Krležini iskazi u vezi s ‘Bregalnicom’. Prvo, uputio se na ‘Bregalnicu’ u situaciji kada je I. balkanski rat bio apsolviran, odnosno u situaciji kada je bilo manje-više sigurno da će se Balkanski savez raspasti i da slijedi sukob među saveznicima. Nameće se pitanje zašto je uopće išao tamo kada je mogao anticipirati što bi se moglo dogoditi? Daljnje je pitanje zašto je išao na srpsku stranu htijući ući u srpsku vojsku u takvim okolnostima?”

dinastije Karadorđević, monumentaliziranog u maketi Meštrovićeva *Vidovdanskog hrama*.⁸ Naime, u tom razdoblju Meštrovićeva drvena *Maketa Vidovdanskog hrama* (1907.–1912.) objavila se kao prva umjetnička vizualizirana predodžba kosovskog mita s političkim podtekstom rojalističkog *Jugomitos*.⁹

Tako se te 1913. godine Krleža kao dezertter vraća u Zagreb te nastaje definitivni rascjep između oca, činovnika u Austro-Ugarskoj (Miroslav Krleža *stariji*) i sina (Miroslav Krleža *mlađi*): za oca, Krleža je bio “dezertter, nitko i ništa, njegova živa sramota” (Lasić 1982:109). Iz svih ovih pozicija – globalnih i osobnih Golgota – Krleža počinje voditi dnevničko-memoarske zapise *Davnih dana* kao “dramu s tisuću lica” (Matković 1985:187) – u 21. godini, u apokaliptičnoj godini početka Prvoga svjetskog rata.

Pored 1913., i 1914. godina višestruko se očituje kao Krležino *prijelomno* razdoblje: početak rata i slom Internacionale koja je nestala “kao duh sa spiritističke seanse” (DD2, 283). Zadržimo se na slomu Druge internacionale; početak prvosvjetskoratno-paklenog simultaneizma Krleži je označio i apsolutni gubitak vjere u Drugu internacionalu – “monumentalnu mramornu boginju kojoj je po Marxu bilo namijenjeno da spasi Evropu od brodoloma” (DD, 417) – a koja je umjesto promocije internacionalizma,

⁸ Sentimentalnu viziju južnoslavenskog ujedinjenja pod konceptom *Vidovdanskog hrama* Ivana Meštrovića (jugoslavenstvo pod Karadorđevićima) na Bregalnici je doživio u kronotopskom paralelizmu kao *bengalsku vatru jugoiluzija* (DD, 248). Presudna je, čini se, za Krležino razočarenje u nacionalističko-iluzionističku ideologiju bila bitka na Bregalnici 1913. godine, koje se on poslije sjećao, a o kojoj je pisao i u romanu *Zastave* (Vučković 1979:133–134.). Ukratko, 1913. godina svojevrсна je liminalna godina Krležine psihobiografije zbog iskustva Bregalnice – Krležina učešća u Balkanskim ratovima kao neslavnog završetka dobrovoljnog odlaska na ratište te zaokret od nacionalističke ideologije u socijalističku, što je rezultiralo dramatičnim rušenjem mladenačkih ideala, kako je to i istaknuo Zlatko Sudović u dokumentarnom filmu o Miroslavu Krleži (1978.). O Krležinoj negaciji mesijanističkih *utvora* Meštrovićeve umjetnosti toga doba usp. Marjanić 2005:58–64. U navedenoj knjizi usp. npr. poglavlje “Literarni govor o Šeherezadi, Heliogabalu i Zarastri-Meštroviću”.

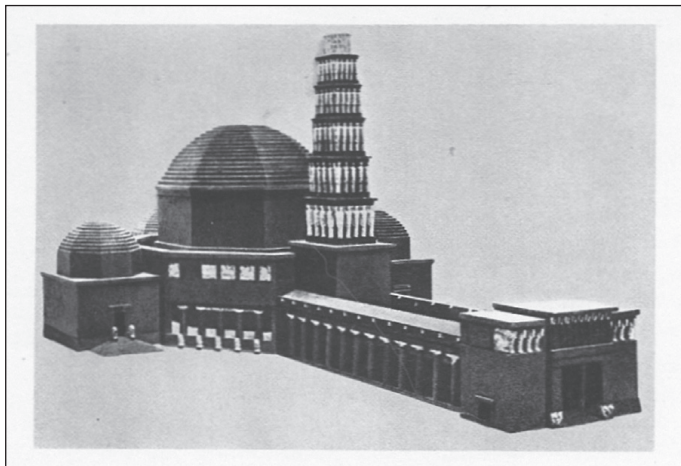
⁹ Stanko Lasić u prvom dijelu *Krležologije* pridodaje kako se u literaturi malo govori o fazi Krležina *jugoslavenskoga* nacionalnog buntovništva koje nije nestalo nakon Bregalnice, “kako nas je on više puta želio uvjeriti. Prečesto se zaboravlja na Krležinu suradnju u *Hrvatskoj njivi* i *Književnom jugu* u presudnim godinama njegova definitivnog idejnog formiranja” (Lasić 1989:104).

prihvatila politiku/strategije obrane singularnih, nacionalnih interesa, te Stanko Lasić navedene segmente iščitava kao prijelomni trenutak oblikovanja Krležinih svjetonazora u okviru kojih prihvaća lenjinsku varijantu (Lasić 1982:115, 118) *interastralnih kanonada* (DD, 356; 201).

Zadržimo se nadalje na kronologiji Krležina života te apokaliptične godine začetka Prvoga svjetskog rata. U kolovozu 1914. godine dobiva poziv austrougarskih vojnih vlasti da se javi radi regrutacije; odbijen je jer ima samo 46 kg (*Krležijana* 2:562), što je Ranko Marinković literarizirao u *Kiklopu* (1965.) u sceni Tresićeve regrutacije. Ipak, prosinca 1915. Krleža je mobiliziran i nalazi se u pričuvnoj časničkoj školi (25. domobranska pukovnija) – u kasarni koja je bila smještena u bivšoj školskoj zgradi u Krajiškoj ulici u Zagrebu (Lasić 1982:123, 125). Nadalje, što se tiče ratnog životopisa, a ovdje fragmentarno iznesenog prema Lasićevoj *Kronologiji* (Lasić 1982), srpanj i kolovoz 1916. provodi na ratištu u Galiciji – kao dio mase *kanonenfütera* (DD, 126; usp. dnevnički zapis pod nadnevkom 17. siječnja 1918.) tijekom prve Brusilovljeve ofenzive. Tih galicijskih mjeseci, koji nisu zastupljeni u *Davnim danima*, Krleža ima uza se tablete cijankalija koje je dobio u Lovranu “od jednog apotekara s kojim se sprijateljio: namjerava se otrovati ako bude teško ranjen ili u kakvoj drugoj neprilici” (Visković 2000:152). Iz navedenih fragmentarnih podataka o Krležinu životu do 1916. godine, sasvim je sigurno kako su na njega najviše utjecala ta tri rata (metonimija *Velikog meštra sviju hulja*): Prvi i Drugi balkanski rat (1912. i 1913.) te Prvi svjetski rat, kako je to uostalom često i isticao.

Ukratko: Krležini se *Davni dani* mogu odrediti kao aktivistička *literatura činjenice* o marsijanističkoj Odisejadi i Penelopijadi. Pritom navedeni feminino-maskulini ratni binom preuzimam iz Krležina *Motiva za noveletu* (iz *Davnih dana*) o djevojci – koja figurira kao “neka vrsta Penelope” i koja spoznaje da su svi njezini *prosci prasci* – i o njezinu *Gerichtsadjunkt* (Usp. DD, 31–32), a posebice prema zapisu iz eseja *Iza kulisa godine 1918*¹⁰ gdje bilježi kako *naše* Penelope – koje nisu ratnice, ali ratuju – ne misle “da bi se njihov Odisej mogao jednoga dana vratiti, ovjenčan lovorikom” (DD2, 132).

¹⁰ Zapis *Iza kulisa godine 1918* (*Republika*, 1967., br. 7–8) Krleža uvodi u drugo izdanje *Davnih dana* (*Bibliografija Miroslava Krleže* 1999:145).

Slika 1: Ivan Meštrović, drvena Maketa Vidovdanskog hrama (1907.–1912.).

Dakle, dok je 1913. godina ključna što se tiče životnih rituala prijelaza, ako uporabimo Van Gennepovu trijadnu konstrukciju životnih rituala, Stanko Lasić dokumentira da je godina 1914., dakle, slom Druge internacionale kao i slom Krležine vjere u Ilicu 55, u socijaldemokraciju Vitomira Koraća, prijelomni trenutak oblikovanja Krležinih *svjetonazora*.¹¹

Iz navedene kontekstualizacije krećem u interpretaciju Krležina *Razgovora o Brest-Litovsku* kao *političkog manevra pro futuro*, no, iz perspektive 1917. godine.

BREST-LITOVSKI SUKOB: LENJIN – TROCKI

Zapis *Razgovor o Brest-Litovsku* (1918) (prvi put objavljen u *Republici*, 1967., br. 7–8), zabilježen kao polemički disput što ga Krleža vodi “s jednim tipičnim trabantom Hrvatsko-srpske koalicije”,¹² a koji će se pojaviti “u jednom od kraljevskih SHS-kabineta kao ministar” (DD2, 179), inkrustiran

¹¹ O odustajanju od svih pogleda na svijet, u kontekstu Krležina sukoba na ljevici, jer “i mjesečina može biti pogled na svijet”, usp. Marjanić 2015.

¹² Atribut “tipični trabant Hrvatsko-srpske koalicije” označuje ulogu Vitomira Koraća kao jednoga od prvaka Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije na koju se oslanjala kontrarevolucionarna politika Hrvatsko-srpske koalicije, suzbijajući revolucionarne pokrete u Hrvatskoj nastale pod utjecajem Oktobarske revolucije. Atribut

je u dnevničko-memoarske zapise *Davnih dana*, i to u njegovu drugom izdanju, kao Krležina apologija mira što ga je Lenjinova Rusija potpisala s Centralnim silama u funkciji *očuvanja* Oktobarske revolucije. Krleža *tih davnih dana* koji će rezultirati s približno 20 milijuna mrtvih vojnika i civila (“Prvi svjetski rat”, URL),¹³ istinski vjeruje u Lenjinove *interastralne kanonade* asimptote Slavjanstva (DD, 356; 201).¹⁴ Kao *etičku* dostojnu gestu nasljedovanja apostrofira rusku politosferu koja je *prva odbacila noževe* (DD, 280–281), i iz perspektive 1918. Brest-litovski mir (3. ožujka 1918) određuje kao anticipaciju “internacionalističke solidarnosti proletarijata evropskog”, s obzirom na to da su masovni štrajkovi počeli u Francuskoj i u Berlinu (DD2, 188), kao *politički manevar pro futuro* (DD2, 180).

Međutim, u podrupku teksta, pisanom iz perspektive 1967. godine, kao korekciju vlastite interastralne retorike upućuje kako su se već u veljači 1918. “sve moskovske iluzije o generalnim štrajkovima na terenu centralnih vlasti, a naročito u Berlinu” rasplinule pod “terorom soldateske”, a “lenjinska koncepcija mira u Brest-Litovsku našla se u bezizlaznoj ulici” (DD2, 188). Dakle, riječ je o dvostrukoj optici o Brest-litovskom miru, iz perspektive 1918. i 1967., posljednje – u povodu obilježavanja pedesete obljetnice Oktobra, odnosno godine kada je Krleža potpisao *Deklaraciju o položaju i nazivu hrvatskog književnog jezika*, nakon čega podnosi ostavku na članstvo CK SKH i pritom se povlači iz javnog života (Lasić 1982:403).¹⁵

“i neće proći ni godina dana, a gospodin pojavit će se u jednom od kraljevskih SHS-kabineta kao ministar” demaskira ulogu Vitomira Koraća kao ministra za socijalnu politiku u kabinetu Stojana Protića u vrijeme afere Diamantstein, događaje iz ljeta 1919. kada je policija uhitila komunističke predvodnike pod optužbom da su u suradnji s mađarskom komunom namjeravali provesti prevrat u Jugoslaviji.

¹³ O broju stradalih u okviru pojedinih država, usp. Ferro 1973:251.

¹⁴ Navodim jedan od Krležinih konstativa iz *Davnih dana* o kolumbovskim optimalnim projekcijama u budućnost: “U ime legija mrtvih jedini čovjek koji govori danas u svijetu, to je Lenjin i nitko više” (DD2, 80). Ili kao što pod datumom 20. XII. 1917. bilježi kako bi *trebalo* napisati knjigu o *milijunima razgovora o revoluciji i kapitalu i zato*: “... pjevam tebi pjesmu, Veliki Kolumbo! Sretan ti put u nepovrat!” (DD, 360), što je metafora za ekspresionističku potragu za nemogućim (Lauer 2013:40). O paralelizmu, povijesnoj analogiji Kolumbova *krilata lađa* – Lenjinova “Aurora”, usp. Marjanić 2005.

¹⁵ Objavljena u tjedniku Telegram 17. ožujka 1967. O tome da nije bila riječ o potpisivanju *Deklaracije* nego o *glasanju, glasovanju* podizanjem ruku u tadašnjem Društvu književnika Hrvatske, usp. Hećimović 2013.

Navedenu dvostruku optiku (1918. – 1967.) moguće je jednako tako dokumentirati i što se tiče Krležine ekspresionističke drame *Kristofor Kolumbo* (1918. prvi put tiskana u knjizi *Hrvatska rapsodija*, Naklada Đorđa Čelapa, Zagreb, 1918., zajedno s istoimenim tekstom i *Kraljevom*) koju je prvotno posvetio Lenjinu da bi naknadno izbrisao posvetu.¹⁶ Naime, navedenu jednočinku, u kojoj postavlja sljedeće paralelizme, duhovnopovijesne analogije, gotovo u smislu morfologije svjetske povijesti Oswalda Spenglera: Kolumbo – Lenjin, Santa Maria – Aurora, piše u vrijeme Oktobra 1917. godine i godinu dana kasnije u trenutku objavljivanja posvetu briše. U *Napomeni o Kristovalu Kolonu* (*Književna republika*, 1924., br. 5–6) ističe kako je tada, u vrijeme pisanja jednočinke, legende, Lenjina doživio na tragu Maxa Stirnera (anarhoindividualizam) i Mihaila Bakunjina (kolektivni anarhizam), s tim dvjema anarhoidnim idejama koje je tematizirao, primjerice, i u drami *Golgota* (1922.) u kojoj će dokumentirati rasap *politike prijateljstva* među radničkom pokretom. Tako Gomila, koja nastoji ubiti kolumbovskog Admirala, performativno upućuje: “Mi nismo anarhisti kao vi. Nas može spasiti samo organizacija rada! Taylorov system!”, što čini autorsku ironizaciju njihova jednodimenzionalnoga, cikličkog pogleda na svijet.

Možda posvetu briše i iz konteksta Brest-litovskog mira u okviru kojeg je nastao sukob Lenjina i Trockoga.

U tome smislu prvotno shvaćanje Lenjina iz 1917. godine, kada ga je u upisao u štirnerijansko, solipsističko, šopenhauerovsko shvaćanje, blisko je Krležinoj imaginaciji *Salome* iz prvoga dnevničkog zapisa *Davnih dana*; Kolumbova krilata lađa i njegova plovidba u tangenti, u nepovrat ka zvijezdama bez kompasa i bez globusa, bliska je Salominoj astralnoj strategiji – “Ten je kod žene najmanje važna stvar! Važne su zvijezde” (DD, 11), odnosno Kolumbovim performativima: “Novo ne može biti u krugu. Novo ne može biti u vraćanju”, s obzirom na trajno faustovsko traganje smisla ljudskog postojanja.

¹⁶ U polemici je Josip Bach spočitnuo Krleži i to da je “poput Petra zatajio Krista – Lenjina ili Trockog, kojima je bio posvećen *Cristoval Colon* u manuskriptu” (*Krležijana 1*:495–498).

DVIJE IDEJE SLAVENSTVA – JUGOROJALISTIČKA I LENJINSKI NASTROJENA KOMONENTA

Uvod *Razgovora o Brest-Litovsku* čini Krležina opservacija stanja duha Koalicije u razdoblju od 1914. do 1918, dokumentirajući kako je Brest-litovski mir prouzročio političku dramaturgiju (i) osobnih prijateljstava, *dramatsko razdvajanje* “koje će se već nekoliko mjeseci kasnije objaviti u nepomirljivoj borbi i potrajati jednako strastveno decenijama” (DD2, 179)¹⁷, a kao ilustraciju *raskola*, bipolarizacije hrvatske socijalne demokracije na frakciju koja apostrofira “Rusko Slavjanstvo” ideologema Kerenskoga, premijera privremene vlade Rusije 1917. godine, te na “lenjinski nastrojenu” frakciju bilježi *dijalog-duel s jednim*, prozvanim koalicijskim trabantom. Ukratko, navedeni zapis dokumentira Krležin osoban spor s Vitomirom Koraćem, njegovom politikom jugoslavenske socijaldemokracije koja je često napuštala zahtjeve proletarijata prihvaćajući, u ime vlastitih interesa, suradnju s vlašću (Višković 2001:145).

U tom predgovoru Krleža ironično priznaje Hrvatsko-srpskoj koaliciji “uspjeh” u sprečavanju uvođenja vojničkog komesarijata u Hrvatsku (u razdoblju od 1914. do 1918.), zahvaljujući njezinoj lojalnoj politici spram ugarske vlade, pod protektoratom “mađarskoga ministra predsjednika, grofa Istvána Tisze” (DD2, 177), s obzirom na to da je glasala Tiszi za ratni budžet (Usp. DD2, 178, 190). Stvarna podloga Krležine ironije razotkriva kako je Koalicija iz ratnog kaosa uspjela za sebe izvući znatnu ekonomsku korist, a da bi to što bolje prikrila, štitila je “čitav niz sitnih građanskih prava, što se manifestiralo u relativnoj slobodi štampe i sastajanja, koje se kasnije manifestiralo u često izazovno protuaustrijsko šurovanje” (DD2, 178).¹⁸

¹⁷ O Brest-litovskom miru i *dramaturgiji* među domaćim antantofilskim krugovima, o sukobu dviju ideja slavenstva – jugorojalističkoj i lenjinski *nastrojenoj* komponenti, usp. Marjanić 2005:293–332.

¹⁸ Oponirajući trabant ideosferu ruske politike određuje i Hamletovim političko-psihološkim konstativom: “... ima tu nečeg trulog u vašoj državi Danskoj” (DD2, 185), uspoređujući rusku politiku “s politikom grofa Czernina i pruskih junkera” kojoj je cilj *izbavljenje* Austrije (DD2, 184–185), a rusku politiku cinički određuje kao *historijsku ulogu Šajlokâ* ([Shakespeareov *Mletački trgovac*] DD2, 187) koji “su prodali Ukrajinu Nijemcima”: “... kad je Car stajao s Japancima u borbi na život i smrt, gospoda su digla pobunu, a sada će ta ista gospoda Japancima priznati ne samo Mandžuriju nego i Amur i Vladivostok, pa to je rasprodaja ruske zemlje, *sve fuć*, jedamput zauvijek, *eto*, to je historijska uloga vaših Šajloka, oni da se bore protiv carizma, *pa to je prosto smiješno*, zar ne vidite da su prodali Ukrajinu Nijemcima” (DD2, 187; kurziv S. M.).

Krleža u podrupku *Razgovora*, pisanom iz *retroperspektive* 1967., dokumentira predatorskom zoo-metaforom politiku cinizma Centralnih sila, politiku makijavelizma koja je lenjinsku koncepciju Brest-litovskog mira *dovela u bezizlaznu ulicu*: “Turski, rumunjski, bugarski, njemački i austro-madžarski generali sletjeli su u Brest-Litovsk kao gavrani na truplo ruskog imperija, da *otmu* iz ruskog carskog tijela Moldaviju, Kavkaz, Kurlandiju, Litvu, Poljsku, Ukrajinu, Estoniju, Latviju i Finsku” (DD2, 188; kurziv S. M.).¹⁹ Pri kraju razgovora optužuje rezultate/dogovore Ženevske konvencije, kontrapunktirajući slučaj Odese gdje “strijeljaju naše zarobljenike, jer ne će da prisegnu kralju”, dok koalicijski trabant Krležine protuargumente atribuirao političkom sintagmom *bečka soba*. Pritom Krleža ironično odašilje kritički (ubodni) *upit*: “Da nije možda crno-žuta, da me možda nije potplatio Czernin?” (DD2, 191).

Neimenovani “tipični trabant Hrvatsko-srpske koalicije” retorikom uvjeravanja i poučavanja nesvjesno razotkriva vlastitu politiku cinizma, *makaronsku* i *kompromitantnu* politiku proturječnih ideologema: kao antantofil (antantofilska Konstituanta: Lloyd George, Raymond Poincaré, Georges Clemenceau [Usp. DD2, 183]) negira *junkersku* politiku; međutim, misli *njihovom* logikom (princ Leopold von Bayern [Usp. DD2, 182]) u pitanju *ruskog* boljševizma. Kao demokrat apostrofira prvaka revolucionarne demokracije Kerenskoga koji je likvidirao cara (DD2, 182); međutim, nije shvatio da se Kerenski nikada ne bi mogao obračunati s “Kornilovom da mu nisu pomogle revolucionarne mase, bez boljševika Kerenskoga bi bio odnio vrag”,²⁰ a ruski boljševizam određuje kao *smrt demokracije*.²¹

¹⁹ Navedeni komentar u podrupku Krleža bilježi iz perspektive 1967. godine kada piše i predgovor *Razgovoru o Brest-Litovsku* (1918) kojim daje “historijsku pozadinu takvih dijaloga kao što je ovaj” (DD2, 177).

²⁰ “‘Tako se Kerenski – kornilovac, razišao s Kornilovom slučajno, a produžio da bude u najintimnijem savezu sa drugim kornilovcima’, pisao je Lenjin” (Bosiljčić 1966:76). Ideologemi neimenovanog trabanta Hrvatsko-srpske koalicije i njegove konstelacije performativne moći, u okviru koje se uglavnom strategijski opredjeljuje za *argumentum ad hominem* u odnosu na sugovornika Krležu, kojima optužuje Sovjete da su potpisujući ugovor o miru u Brest-Litovsku, među ostalima i s Austro-Ugarskom, priznali *pravo njezina postojanja kao države* i time poništili načela vlastite revolucionarne borbe, *prije svega prava naroda na samoodređenje*, označeni su ideologemima književnog stvaralaštva Dostojevskoga kao i Andrejevljevim *Crvenim smijehom* (1904.).

²¹ Mirovnim ugovorom u Brest-Litovsku koji je potpisala vlada Sovjetske Rusije s grofom Ottokarom Czerninom, Sovjetska se Rusija obvezala da će Njemačkoj *platiti*

Navedeni sukob dviju ideja slavenstva – jugorojalističke i lenjinski nastrojene komponente – Krleža dokumentira spominjući da s Koraćem (Usp. Visković 2001:145) ideje dijele, primjerice, i Zofka Kveder i Juraj Demetrović, pa tako u *Davni danima* 1917. godine zapisuje:

Što da odgovorim ovima (Zofka Kveder i Juraj Demetrović itd.) kad psuju po Ruskoj revoluciji? Svi obožavaju Ruse, a o Rusiji pojma nemaju. Nitko od nas nema pojma o Rusiji, i kako bih mogao objasniti što hoću reći kad ni ja o njoj nemam pojma? (Krleža, prema Čengić 1982:126).

Inače, Zofka Kveder ima vrlo bitnu ulogu u Krležinu retrospektivnom memoarskom zapisu *Pijana novembarska noć 1918* gdje iz perspektive 1942. Krleža transformira Salominu i Johanaanovu figuru: referencijskom ovjerom u zbilji Saloma postaje “dobra Hrvatica i otmjena gospođa jučer, a jugoslavenska demokratska žena večeras, s jednim jedinim Idealom Dinastije Karađorđevića na pastozno ružiranim usnama, i to od ove čajanke večeras do prekосуtra”, a Johanaan figurira kao *krvava metonimija* odsječenih domobranskih glava (DD2, 149). Naime, Salomom, kako je interpretativno kontekstualizirana u memoarskom zapisu *Pijana novembarska noć 1918*, Krleža razobličuje ulogu “tri eshaezijske Ravijojle” (DD2, 142) – Zofke Kveder-Jelovšek-Demetrović, Zlate Kovačević-Lopašić i Olge Krnic-Peleš – koje su ga *te pijane novembarske noći* (13. studenoga 1918) “izopćile iz narodnih redova” (DD2, 163). U bilješki navedenog teksta imenuje ih trijadnim politoatributima: “tri troimene pik-dame našeg Ujedinjenja god. 1918. Tri eshaezijske Ravijojle: Slovenka, Hrvatica i Srpkinja”, koje su dočekivale “Aleksandra Karađorđevića godinama na zagrebačkoj stanici sa svojim protokolarnim kranjsko-agramersko-sremskim buketima” (DD2, 142; Marjanić 2005:101–140).

I završno pridodajem, što se tiče Krležina *Razgovora u Brest-Litovsku (1918)*, kako u podrupku zapisa Krleža daje *zanimljiv* psihogram Aleksandre Mihajlovne Kolontaj, bilježeći da u trenutku kada se glasalo *da li da se sklopi mir s njemačkim generalštabom ili ne*, “Kolontajeva, kojoj

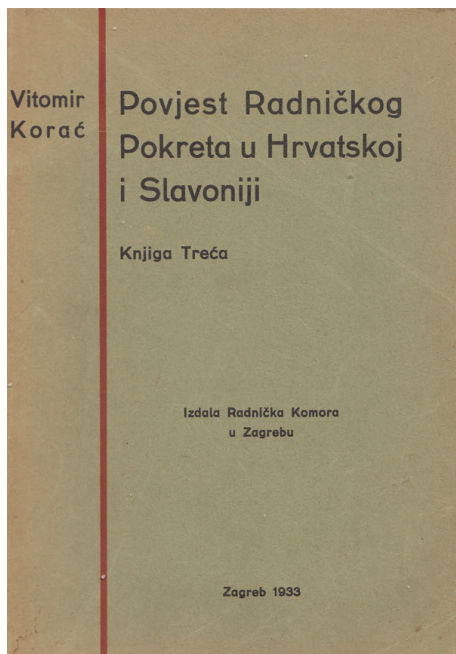
šest milijardi maraka u čistom ruskom zlatu (DD2, 181). U okviru navedene povijesne činjenice Krležin sugovornik spekulira kako “gospoda ‘čistunci’ plaćaju Njemačkoj dvadeset milijarda maraka, i to, molit ćemo lijepo, u suhom zlatu, carissime, u čistom ruskom zlatu, dvadeset milijarda” (DD2, 181; kurziv S. M.).

su zatajili živci” “ispala [je] protiv Lenjina sa čitavim nizom grubih verbalnih injurija” (DD2, 186–187).

Navedeni navod o Aleksandri Kolontaj može se kontekstualizirati i Krležinom ljubavi prema njoj, o čemu svjedoči i npr. Irina Aleksander, ističući da je Krleža bio zaljubljen u šest žena, pri čemu navodi svega tri: Aleksandru Kolontaj, Belu i sebe (Aleksander 2007:294), gdje za sebe apostrofira da stoji, na šestom, posljednjem ljubavnom mjestu.

Inače, do Koraćeve Socijaldemokratske stranke (HSSDS) Krleža dolazi zahvaljujući revolucionarnoj trojki, “pobunjenoj omladini” (kako ih je označio Josip Horvat) – Đuri/Đuki Cvijiću, Kamilu Horvatinu i Augustu Cesarcu (Čengić 1982:128; Očak 1982:28–29), koja mu je imponirala zbog toga što su pod vodstvom Luke Jukića izvršili atentat na bana Cuvaja 1912. godine, što uvodi i u fiktivni svijet svoga posljednjeg romana.²² I ubrzo Vitomir Korać predlaže Krleži suradnju u svom socijalističkom glasilu *Sloboda* (Očak 1982:29).

Čitam V. Koraća. Naš Postolar iz Šida ispast će na kraju kao jedini historik (da ne kažem ‘povjesnik’, što bi, što se Koraćevih Povjestica

Slika 2: Naslovnica knjige o radničkom pokretu Vitomira Koraća: Pov[is]jest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji. Od prvih početaka do ukidanja ovih pokrajina 1922. godine. Zagreb: Radnička komora za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, sv. 1–3, 1929.–1933.

²² Na sve nas je to podsjetila predstava *Cefas* (2010.) Kuće ekstremnoga muzičkog kazališta (D. B. Indoš i Tanja Vrvilo) koja je krenula, kako je to jednom prigodom Tanja Vrvilo istaknula, od podataka iz knjige Josipa Horvata *Pobuna omladine* (2006.) u kojoj je taj istaknuti novinar i političar obradio četiri atentata od 1911. do 1914. godine, a od kojih su samo dva počinjena, uspješno izvedena u kontekstu Austinove teorije govornih činova, odnosno uspješnosti ili neuspješnosti performativa. U navedenoj predstavi Tanja Vrvilo spojila je prvi atentat u životnoj izvedbi Luke Jukića kao i aktivnosti revolucionarno-anarhističke skupine Cefas koju je 1900. godine, dakle, u svojoj četrnaestoj godini

tiče, bilo ispravnije) hrvatskog socijaldemokratskog pokreta. (...) Moglo bi se dogoditi zaista da Koraćeva pristrana pisanija ostane kao jedini komentar onih dana, a trebalo opovrgnuti sve njegove blezgarije od prve riječi do konca (Krleža 1977b:479–480).²³

KRLEŽINE POLITIKE PRIJATELJSTVA

I dok je u razgovoru o Brest-litovskom miru Krleža dokumentirao sukob između antantofilske inteligencije, u drami *Golgota* (1923.) dokumentira sukobe u okviru *politika prijateljstva* (Usp. Derrida 2001; García-Düttmann 2003) u samom radničkom pokretu. U slobodnoj interpretativnoj mreži značenja možemo reći da Krležu kao i Derridu zanima tumačenje uzvika “O, moji prijatelji, prijatelja nema”, što je uostalom i dokumentirao u svom posljednjem romanu – veliko prijateljstvo između Kamila Emeričkoga mlađeg i Joje.²⁴

Upravo Krležina drama *Golgota* (1922.) označava prvi žanrovski okvir njegove izrazito političke dramaturgije, na što upućuje i njezina posveta: “sjenama Richmonda i Fortinbrasa”, Shakespeareovim likovima koji nose baklju otpora nasilju (Gašparović 1989:70–71). Nikola Batušić prvi je upozorio da je prvobitni moto u časopisnoj verziji *Golgote* slijedio dedikaciju “Agnus Dei! Qui tollis peccata mundi! Ora pro nobis”, a da je u svim kasnijim izdanjima ispušten. Riječ je o autorskoj varijanti teksta

organizirao Janko Polić Kamov, kao đak Sušačke gimnazije u Rijeci. Naime, taj je prvi atentat Luke Jukića obuzeo redateljske vizure Tanje Vrvilo, i to upravo zbog rasprave između teorije i prakse. Naime, organizatori atentata između sebe su pronašli praktičara – Luka Jukić odlučio je biti praktičar (Indoš i Vrvilo, prema Marjanić 2014:833–839).

²³ Riječ je o dnevničkom zapisu pod datumom 21. prosinca 1968. u kojem Krleža zapisuje bilješku o dolasku Kamila Emeričkoga u Beč (rad na *Zastavama*), o tome da je raketa Saturn 5 opalila svoju patronu s Apollom 8 – “... da se pronašla mašina koja garantira da ova raketa neće promašiti magnetski krug Mjesečeve gravitacije, to obuzima pamet čudnim strahom” – te o tome da svijet postaje kasarna gdje “i djevojke postaju kadeti”, suvremene Pentesileje.

²⁴ O motivaciji bijega u Dugu Rijeku, nakon iskustva s Narodnim vijećem, Vitomirom Koraćem i kompanijom itd., gdje je nastao materijal za dramu *Vučjak*, među ostalim, Krleža navodi: “I tu sam ja kao mladić koji je, na koncu, imao dvadeset i sedam godina, manje-više šmrkavac, prvi put konstatirao da postoje tako pokvareni ljudi, da postoje nitkovi, hulje, razbojnici ...” (Krleža, prema Čengić 1990:71).

svećenikova zaziva pri lomljenju kruha kod katoličke mise, iz čega moto, kao što nadalje utvrđuje navedeni teatrolog, pokazuje da Krleža od jaganjca Božjeg “nije zaiskao niti da nam se smiluje niti da nam poda mir, već da moli za nas” (Batušić 2007:231).

Tako u zapisu *Premijera “Golgote” 3. XI. 1922. Rukopis od 4. novembra 1922.* (DD2, 381–392)²⁵ Krleža spominje Zofku Kveder-Demetrović u atributivnom određenju *supruga i poetesa* Jurja Demetrovića, “poznatog marksističkog ideologa i lidera, danas prisutnog u svojstvu Kraljevskog komesara kod bivše Pokrajinske vlade”, a koji je bio uvjeren kako je *Golgota*, koja je praižvedena u Zagrebu spomenutog datuma u HNK-u u Gavellinoj režiji, ispisana kao “pamflet protiv njega lično kao socijalističkog renegata”.²⁶ U bilješci dnevničkog zapisa Krleža zapisuje kontekst te glasine: “Stvorila se sama od sebe glasina, a ta je kružila gradom kao što već takve glasine kruže, da se pod krinkom Kristijana krije Juraj Demetrović, a i on sam bio je uvjeren da je tako” (DD2, 384).

Zamjetno je da dok je Zofku Kveder-Demetrović u memoarskom zapisu *Pijana novembarska noć 1918* Krleža sarkastično označio kao jednu od trikolornih eshaezijskih Ravijojli, u zapisu o premijeri *Golgote* očito je da Krleža povezuje njezina supruga Jurja Demetrovića sa *žutom* negacijom Krista. Naime, *Golgota* dramtizira sukob unutar samoga radničkog pokreta – između *crvene* linije radničkog pokreta (Pavle kao prefiguracija Krista) koji su vođeni idejama Oktobra, i *žute*, oportunističke linije radništva (Kristijan kao prefiguracija Jude) koja stremi kao kolumbovska Gomila samo poboljšanju vlastitoga materijalnog života.²⁷ *Golgotu*

²⁵ Zapis *Premijera “Golgote” 3. XI. 1922. Rukopis od 4. novembra 1922.* (DD2, 381–392) čini završni okvir/kraj dnevničkih bilježaka 1922. godine (riječ je o drugom izdanju *Davnih dana*), nakon čega slijede dnevnički “Dodaci”. Zapis o navedenoj premijeri prvi je put objavljen u *Borbi* (1, 2. i 3. svibnja 1965.), a što se tiče *Davnih dana* Krleža ga uvodi u drugo izdanje (*Krležijana* 2:232).

²⁶ Dunja Detoni Dujmić upućuje kako je *završnom spektakularnom zanosu* Zofke Kveder za jugoslagenstvo i velikosrpski hegemonizam pridonio brak s Jurjem Demetrovićem, “političarom i kraljevskim namjesnikom za Hrvatsku, koji je žestoko zastupao ideologiju jedinstvene jugoslavenske nacije” (Detoni Dujmić 1998:195).

²⁷ Usp. Kristijanovu negaciju bakunjinske direktne akcije (dok vlastitu koncepciju određuje marksističkim ideologemima) i Pavlove anarhoindividualističke akcije (Krleža 1988:249, 281).

Krleža piše u razdoblju od 1918. do 1920., u doba vlastitog angažmana u SRPJ(k), poslije KPJ, kada vrlo često nastupa kao govornik na skupovima (*Krležijana* 1:301).²⁸ Upravo segment dnevničkog zapisa od 23. travnja 1920., *Kraljevica, Brodogradilište (Scena na stanici Kameral – Moravitz)*, Nikola Batušić određuje kao kontekstualni okvir trećeg čina *Golgote* (Batušić 2002:114). Pored navedenoga, Krleža u bilješci zapisa *Premijera “Golgote” 3. XI. 1922. Rukopis od 4. novembra 1922.* zapisuje kako je *Golgotu* pisao u Kraljevici 1920. godine (Usp. DD2, 384).

Ukratko, *Golgota* tematizira stanje u europskom radničkom pokretu nakon Oktobarske revolucije, sukobe i rascjepe u Drugoj i Trećoj internacionali, a uvodno smo istaknuli koliko je kriza Druge internacionale djelovala razočaravajuće na Krležu te time golgotski problem u *Golgoti* figurira kao etički problem izdaje (Vučković 1986:161). Biblijski arhetip pritom se rastvara i na primjeru Ksavera (u prefiguraciji Ahasver) koji u kritičnom trenutku nije pritekao Pavu (prefiguracija Krista) u pomoć, kao što je Ahasver, prema srednjovjekovnoj predaji, kada je Krist na putu do Golgote zamolio vodu, uskratilo mu tu vodu (Ibid. 163; Matičević 1996:129). Navedenim se dobiva sljedeći paralelizam: Pavle – Krist, Kristijan – Juda i Ksaver – Ahasver te Andrej koji nakon Pavlove smrti preuzima njegovu, Kristovu ulogu, što upućuje da *Golgota* pored toga što funkcionira kao politička drama figurira i kao *drama ogoljele ljudske egzistencije* (Gašparović 1989:80), u navedenoj kontekstualizaciji u okviru politike prijateljstva.

ZAKLJUČNO O KRLEŽINOJ DVOSTRUKOJ OPTICI NA BREST-LITOVSKI MIR

Krležini *Davni dani*, dnevničko-memoarski zapisi, obuhvaćaju, dakle, kancerozno razdoblje od 1914. do 1921./22. “kada je čitav ovaj blatni pejzaž preletio anđeo smrti” (DD2, 22), kada se *brblja* “o oštrim noževima kao o najsvakodnevnijoj pojavi” (DD, 262). Tako u povijesnom eseju *Prije trideset godina (1917–1947)*,²⁹ što ga uvodi u dnevničko-

²⁸ Usp. Krležin zapis *Kraljevica 18. IV. 1920, iz govora pred Hreljinskom Gradinom za godinu 1920.*

²⁹ Povijesno-fenomenološki esej *Prije trideset godina (1917–47)* objavljen je u *Republici* (1947., br. 11) s prilogom *Napomena uz essay: Prije trideset godina*, a Krleža ga uvodi na stranice *Davnih dana* (prvo izdanje 1956.) (Usp. *Krležijana* 2:235–236).

memoarsku strukturu *Davnih dana*, u njegovu prvu izdanju iz 1956. godine, Krleža detektira kako *nema* (hrvatskog) ljetopisa o Prvom svjetskom ratu (DD, 398) jer – kao što bilježi u dnevničkom zapisu 15. rujna 1916. – riječ je o razdoblju kada su *svi mislioci zatajili*, prepustivši se etičko-indiferentnoj šutnji (DD, 219). Vjeruje kako je *dublji* smisao ovih (*davnih*) dana moguć *samo* iz retrospektive (DD2, 39), retrodiskursa neutralizirane, *ohlađene* povijesti. Posredno vlastitom dvostrukom optikom na Brest-litovski mir Krleža demonstrira ono o čemu svjedoči Annika Mombauer u vlastitom proučavanju Prvoga svjetskog rata – da je “povijest uvijek samo interpretacija događaja, formulirana u kontekstu političkih okolnosti” (Mombauer 2014:259). I završno njezinom povjesničarskom detekcijom:

Povijest nije objektivni, činjenični prikaz događaja onako kako su se dogodili, a povijesne analize valja čitati s jasnim razumijevanjem njihovog porijekla. Povijest je podložna pristranosti, falsifikaciji i namjernom pogrešnom tumačenju pojedinaca, čak i profesionalnih povjesničara, kao i cenzuri vladinih tijela – ako su rezultati povijesnog istraživanja previše neugodni ili se previše nepovoljno reflektiraju na sadašnjost. Za studente povijesti to je možda najvažniji zaključak ove knjige (Mombauer 2014:259).

U dnevničkom zapisu 28. listopada 1915., gdje Krleža dijagnosticira kako instrumentacije Julesa Masseneta s Goetheovim motivima još uvijek nisu raskrinkane kao besmisao, ispisuje apokaliptičnu viziju povijesti: “A ustvari ovako zločinačke, kriminalne, perverzne, bolesne civilizacije još nije bilo u historiji. Ni jedna nije bila razdirana takvim protuslovljima” (DD, 57).

U kontekstu navedene dvostruke optike na Brest-litovski mirovni sporazum nastojala sam dokumentirati i Krležine vizure prijateljstva; i dok u *Razgovoru o Brest-Litovsku (1918)* Krleža dokumentira kako je Brest-litovski mir prouzročio političku dramatizaciju (i) osobnih prijateljstava, *dramatsko razdvajanje* hrvatske socijalne demokracije na frakciju koja apostrofira “Rusko Slavjanstvo” ideologema Kerenskoga, premijera privremene vlade Rusije 1917. godine te na “lenjinski nastrojenu” frakciju, u drami *Golgota* (1922.) dokumentira i raspad prijateljstva i u radničkom pokretu, i time se vraćam na uvodni zapis o politikama prijateljstva kako ih je dokumentirao Freud 1921. godine u suodnosu bodljikave prasadi.

Inače, dva su stava što se tiče Krležina dokumentarizma Prvoga svjetskog rata, i to uglavnom iz perspektive njegove zbirke *Hrvatski bog Mars* (1922.) kao i njegovih ratnih drama – *Galicija* (1922.), *Golgota* (1922.) i *Vučjak* (1923.). I dok neki, kao npr. Filip Škiljan čije mišljenje dijelim, smatraju da je Krleža dao vjerodostojnu sliku Prvoga svjetskog rata, neki se pak zadržavaju na pitanju stereotipizacije i autorova *ethosa*. Naime, Filip Škiljan ističe realan opis u noveli *Tri domobrana* (1921.), način na koji su Zagorci doživljavali odlazak na ratište i eventualni dopust (Škiljan 2014:68). No, Vlasta Horvatić-Gmaz smatra da je Krleža oblikovao literarni stereotip³⁰ zagorskog domobrana prisilno unovačenog da bi uzaludno ginuo za cara i Monarhiju u očajnim prilikama u galicijskim rovovima, da domobrani iz novele *Bitka kod Bistrice Lesne* (1923.) prerastaju u mit “o neratobornim, nepismenim i rezigniranim zagorskim domobranima, nemoćnim da promijene svoj položaj” (Horvatić-Gmaz 2014:16). Naime, autorica zaključuje da Krleža radikalizira protumonarhijska uvjerenja i osobni animozitet prema austrijskim vojnim strukturama.

Zadržat ću se na pozitivnokvalitativnim određenjima Krležine reprezentacije Prvoga svjetskog rata s obzirom na stvaralačku slobodu odabira navedene perspektive. Tako Zvonimir Freivogel ističe kako se u Hrvatskoj sve donedavno relativno malo znalo i pisalo o postrojbama austrougarske vojske “jer je to znanje, kao i sjećanje sudionika godinama sustavno ‘brisano’ iz kolektivne svijesti i povijesti koju su ‘skladali’ pobjednici. Više se o austrougarskoj vojsci moglo saznati iz beletristike, poput Hašekovog *Dobrog vojaka Švejka* ili Krležinog *Hrvatskog boga Marsa* nego iz stručne literature koja za to razdoblje do hrvatske samostalnosti praktički nije ni postojala” (Freivogel 2014:9).

Irina Aleksander, obično određena prepoznatljivom sintagmom “kontroverzna prijateljica Miroslava Krleže”, jedna je od rijetkih

³⁰ Što se tiče *stereotipije*, svakako bi trebalo uključiti i pitanje (re)prezentacije u književnosti, koju je problematizirao, primjerice, Darko Suvin u članku *Mogu li ljudi biti (re)prezentirani u književnosti?* Naime, kako narativni prostor i narativno vrijeme figuriraju kao transpozicija najčešće izvanknjiževnih pojmova prostora i vremena, jednako tako i narativni agensi figuriraju kao transpozicija najčešće izvanknjiževnih pojmova o ljudima. Ukratko, u interpretaciji psihemskih narativnih figura moramo, kako to nadalje subverzivno naglašava Darko Suvin, imati u vidu da su oni književni simulakrumi ljudi (Suvin 1988:97).

krležologinja koja je istaknula da Krleža odlazi u rat kao običan vojnik, da odbija promaknuće u časnički čin: “Ide ratovati rame uz rame s tim seljacima, otkinutim od rodne grude u ime tuđega rata, s tim ‘kandidatima za slavu, kraljevsku, mađarsku domobransku smrt’” (Aleksander 2007:195). Ivo Štivičić smatra da je Krležina *Kraljevska ugarska domobranska novela* najbolji scenarij napisan na matrici koju Amerikanci eksploatiraju već punih pedeset godina, a to je kako izdresirati čovjeka da bude poslušni ubojica. To su sve one, kako Štivičić scenaristički opisuje, “vježbe po štangama pa kroz vodu, po blatu”. Sve je to Krleža zabilježio u *Kraljevskoj ugarskoj domobranskoj noveli* (1921.) koja je “gotov scenarij, a donosi jednu od najčudesnijih i najužasnijih priča o tome kako se uništava i muči čovjek” (Štivičić 2013).³¹

I završno navodim kako je Velimir Visković u predgovoru knjige *Krležološki fragmenti* istaknuo da je Krleža permanentno odbijao “ponude da postane profesionalni političar (i onu Koraćevu iz 1918. godine, kad je trebao postati jednim od čelnika hrvatskih socijaldemokrata, i onu Brozovu nakon 1948.)” (Visković 2001:6), što se danas nažalost često zaboravlja ili iz nekog *pogleda na svijet* (od kojeg je Krležin Doktor iz romana *Na rubu pameti* zazirao) prešućuje. A koliko su *politike prijateljstva* Krleži bitne svjedoči i Vaništin zapis iz studenoga 1981. godine kada mu je Krleža, mjesec dana pred smrt, rekao: “Imao sam malo prijatelja, vrlo malo u odnosu na velik broj ljudi koje sam poznao. Bili su to Kamilo Horvatin, Cesarec, Vaso Bogdanov, Krsto [Hegedušić, op. a.]” čime se ponovno vraćam na moto ovoga članka o bodljikavoj prasadi koja, prema Freudu, može prepoznati istinske granice prijateljstva.

³¹ Marc Ferro ističe kako su od 1880. godine objavljeni brojni članci i knjige o tome kakav bi rat trebao biti, međutim jedino su H. G. Wells (David Icke pridodao bi za njega atribut – *fabijanski književnik*), dizajner Albert Robida i ruski teoretičar Ivan Blok tvrdili da će rat biti industrijaliziran s milijunima mrtvih i s mobilizacijom čitavih nacija. Pritom su radovi o ratu postali još brojniji nakon 1906. godine, početkom rusko-japanskog rata. “Ljudi su bili mentalno pripremljeni” (Ferro 1973:30).

Poznato je da se do kraja 1914. godine gotovo polovica studenata u austrijskom dijelu Monarhije dragovoljno javila u vojsku, te su se tako i pripadnici kulturne elite, npr. Ludwig Wittgenstein i Oskar Kokoschka, dobrovoljno javili u rat i borili protiv Rusije (Stevenson 2014:431–432).

LITERATURA

- ALEKSANDER, Irina. 2007. *Samo činjenice, molim! Tekstovi i dokumenti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- BATUŠIĆ, Nikola. 2007. *Riječ Mati Čina: Krležin kazališni krug*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Bibliografija Miroslava Krleže. Krležijana*. 1999. Glavni urednik Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”.
- BOSILJČIĆ, Slobodan. 1966. *Oktobarska revolucija 1917. i prve godine sovjetske vlasti*. Beograd: Mladost.
- CRUTWELL, C. R. M. F. 1982. *A History of the Great War 1914–1918*. 2. izd. London – Toronto – Sydney – New York: A Paladin Book.
- ČENGIĆ, Enes. 1982. *Krleža: monografija*. Zagreb – Sarajevo: Mladost – Oslobođenje.
- ČENGIĆ, Enes. 1985. *S Krležom iz dana u dan (1980–1981). U sjeni smrti*. Zagreb: Globus.
- ČENGIĆ, Enes. 1990. *S Krležom iz dana u dan (1980–1981). U sjeni smrti*. Sarajevo: Svjetlost.
- DERRIDA, Jacques. 2001. *Politike prijateljstva*. Beograd: Beogradski krug.
- DETONI DUJMIĆ, Dunja. 1998. *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- FERRO, Marc. 1973. *The Great War 1914–1918*. London – New York: Routledge.
- FRANGEŠ, Ivo. 1977. “Krleža i Kranjčević”. *Forum*, vol. 9:305–344.
- FREIVOGEL, Zvonimir. 2014. *Austrougarska vojska u Prvome svjetskom ratu*. Zagreb: Despot infinitus.
- GARCÍA-DÜTTMANN, Alexander. 2003. *Prijatelji i neprijatelji: apsolutno*. Zagreb: Multimedijalni institut.
- GAŠPAROVIĆ, Darko. 1989. *Dramatica krležiana*. Zagreb: Cekade.
- HEĆIMOVIĆ, Branko. 2013. “Bez fetišizma o Krleži”. (Razgovarali Bojan Koštić i Suzana Marjanić). *Zarez*, 19. prosinca, br. 373–374. <http://www.zarez.hr/clanci/bez-fetisizma-o-krlezi> (pristup 1. 8. 2014.).
- HORVAT, Josip. 2006. *Pobuna omladine 1911–1914*. Zagreb: SKD Prosvjeta – Gordogan.
- HORVATIĆ-GMAZ, VLASTA. 2014. “Hrvatsko zagorje i Prvi svjetski rat u ratnoj prozi i prozi o ratu u kontekstu hrvatske književnosti”. U *Zagorsko lice boga rata u Europi – Prvi svjetski rat*, ur. Goranka Horjan. Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, 15–20.
- IVEKOVIĆ, Mladen. 1970. *Hrvatska lijeva inteligencija 1918–1945. Prva knjiga 1918–1941*. Zagreb: Naprijed.
- KRLEŽA, Miroslav. 1956. *Davni dani. Zapisi 1914–21*. Zagreb: Zora.
- KRLEŽA, Miroslav. 1971. *Deset krvavih godina i drugi politički eseji*. Zagreb: Zora.

- KRLEŽA, Miroslav. 1977. *Dnevnik 1914–17: Davni dani I*. Sarajevo: NIŠP Oslobođenje.
- KRLEŽA, Miroslav. 1977a. *Dnevnik 1918–22: Davni dani II*. Sarajevo: NIŠP Oslobođenje.
- KRLEŽA, Miroslav. 1977b. *Dnevnik V*. Sarajevo: Oslobođenje ; Zagreb: Mladost.
- KRLEŽA, Miroslav. 1988. *Drame (Vučjak, Galicija, Golgota)*. Sarajevo: NIŠRO Oslobođenje.
- Krležijana 1 A–LJ*. 1993. Glavni urednik Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”.
- Krležijana 2 M–Ž*. 1999. Glavni urednik Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”.
- LASIĆ, Stanko. 1982. *Krleža: kronologija života i rada*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- LASIĆ, Stanko. 1989. *Krležologija ili Povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži. Knjiga 1. Kritička literatura o Miroslavu Krleži od 1914. do 1941.* Zagreb: Globus.
- LAUER, Reinhard. 2013. *Miroslav Krleža: hrvatski klasik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- MARJANIĆ, Suzana. 2005. *Glasovi “Davnih dana”: transgresije svjetova u Krležinim zapisima 1914–1921/22*. Zagreb: Naklada MD.
- MARJANIĆ, Suzana. 2014. *Kronotop hrvatskoga performansa: od Travelera do danas*. Zagreb: Udruga Bijeli val – Institut za etnologiju i folkloristiku – Školska knjiga.
- MARJANIĆ, Suzana. 2015. “Krležina demaskiranja mentaliteta ili ‘i mjesečina može biti pogled na svijet’”. *Narodna umjetnost*, vol. 52/2:85–103. <https://doi.org/10.15176/vol52no205>
- MATIČEVIĆ, Ivica. 1996. *Raspeti Juda: pristup biblijskom predlošku u drami hrvatske avangarde*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MATKOVIĆ, Marijan. 1985. *Razgovori i pogovori. O pjesnicima, slikarima i odlascima*. Zagreb: Znanje.
- MOMBAUER, Annika. 2014. *Uzroci Prvog svjetskog rata: kontroverze i konsenzus*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- OČAK, Ivan, 1979. *Jugoslavenski oktobarci: likovi i sudbine*. Zagreb: Školska knjiga.
- OČAK, Ivan. 1982. *Krleža – Partija (Miroslav Krleža u radničkom i komunističkom pokretu 1917–1941)*. Zagreb: Spektar.
- “Prvi svjetski rat”. *Wikipedia*. https://hr.wikipedia.org/wiki/Prvi_svjetski_rat (pristup 16. 6. 2016.).
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja. 1997. “Zašto i otkad se grozimo Balkana?”. *Erasmus: časopis za kulturu demokracije*, vol. 19:27–35.
- SLOVIĆ, Danko-David. 2014. “Tko je bio moćni zaštitnik Miroslava Krleže?”. *Vijenac*, 23. siječnja, br. 519. <http://www.matica.hr/vijenac/519/O%20Krle%C5%BEi%20sasvim%20druga%C4%8Dije/> (pristup 10. 1. 2015.).

- STEVENSON, David. 2014. *1914.–1918. Povijest Prvoga svjetskog rata*. Zaprješić: Fraktura.
- SUVIN, Darko. 1988. “Mogu li ljudi biti (re)prezentirani u književnosti?: (prema teoriji narativnih agensa i materijalističke kritike onkraj tehnokracije ili pojednostavnjenja)”. *Republika*, vol. 5–6:96–134.
- ŠKILJAN, Filip. 2014. “Prvi svjetski rat u Europi i Hrvatskom zagorju”. U *Zagorsko lice boga rata u Europi – Prvi svjetski rat*, ur. Goranka Horjan. Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, 21–95.
- ŠLIVARIĆ [i. e. ŠLJIVARIĆ], Aleksandar. 1957. “‘Davni dani’ Miroslava Krleže”. *Mogućnosti*, vol. 12:1007–1013.
- ŠTIVIČIĆ, Ivo. 2013. “O vlasti, snovima i bestijalnim diktaturama”. (Razgovarali Bojan Koštić i Suzana Marjanić). *Zarez*, 15. ožujka, br. 354. <http://www.zarez.hr/clanci/o-vlasti-snovima-i-bestijalnim-diktaturama> (pristup 8. 9. 2014.).
- VANIŠTA, Josip. 2001. *Knjiga zapisa*. Zagreb: Moderna galerija, Kratis.
- VISKOVIĆ, Velimir. 2000. “Životopis Miroslava Krleže”. U Miroslav KRLEŽA, *Vražji otok*. Zagreb: Naklada Ljevak – Matica hrvatska – HAZU, 135–234.
- VISKOVIĆ, Velimir. 2001. *Krležološki fragmenti: Krleža između umjetnosti i ideologije*. Zagreb: Konzor.
- VLAJČIĆ, Milan. 1963. “O Zastavama Miroslava Krleže”. *Delo*, vol. 5:588–594.
- VUČKOVIĆ, Radovan. 1979. *Poetika hrvatskog i srpskog ekspresionizma*. Sarajevo: Svjetlost.
- VUČKOVIĆ, Radovan. 1986. *Krležina dela*. Sarajevo: NIŠRO Oslobođenje.
- ZELMANOVIĆ, Đorđe. 1987. *Kadet Krleža: školovanje Miroslava Krleže u mađarskim vojnim učilištima*. Zagreb: Školske novine – Sveučilišna naklada Liber.

Suzana Marjanić

KRLEŽA’S TALK ABOUT BREST-LITOVSK (1918) AS AN APOLOGIA FOR OCTOBER REVOLUTION OR THE POLITICS OF FRIENDSHIP

In this article we shall try to detect the Krleža’s antithetical carousel (to use Stanko Lasić’s term), according to the Peace of Brest-Litovsk with regard to Krleža’s polemical dispute Talk about Brest-Litovsk (1918). In fact, from the perspective of 1918, Krleža defined Brest-Litovsk (March 3, 1918) as the anticipation of “international solidarity of the proletariat European”, as a political maneuver pro futuro (DD2, 180). However, in the footnote of the text, written from the perspective of 1967, Krleža suggests, as a correction

inter-astral own rhetoric, that “all Moscow illusion of general strikes in the field of central government, and particularly in Berlin” dissipated under the “terror soldiery” in February 1918, and “Leninist concept of peace of Brest-Litovsk was put in a hopeless street” (DD2, 188).

Keywords: Miroslav Krleža, *Bygone Days*, Treaty of Brest-Litovsk, the First World War, literary and political anthropology, the politics of friendship

Articles published in this journal are Open Access and can be distributed under the terms and conditions of the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

